

SAYI:1 1987/1

MILLİ SARAYLAR



Dolmabahçe Sarayı Hazine-i Hassa Dairesi

CENGİZ KÖSEOĞLU

Sanat Tarihçisi, Uzman, Milli Saraylar Daire Başkanlığı

*"Reaya olmayınca hazine olmaz,
Hazine olmayınca padişah olunmaz."*

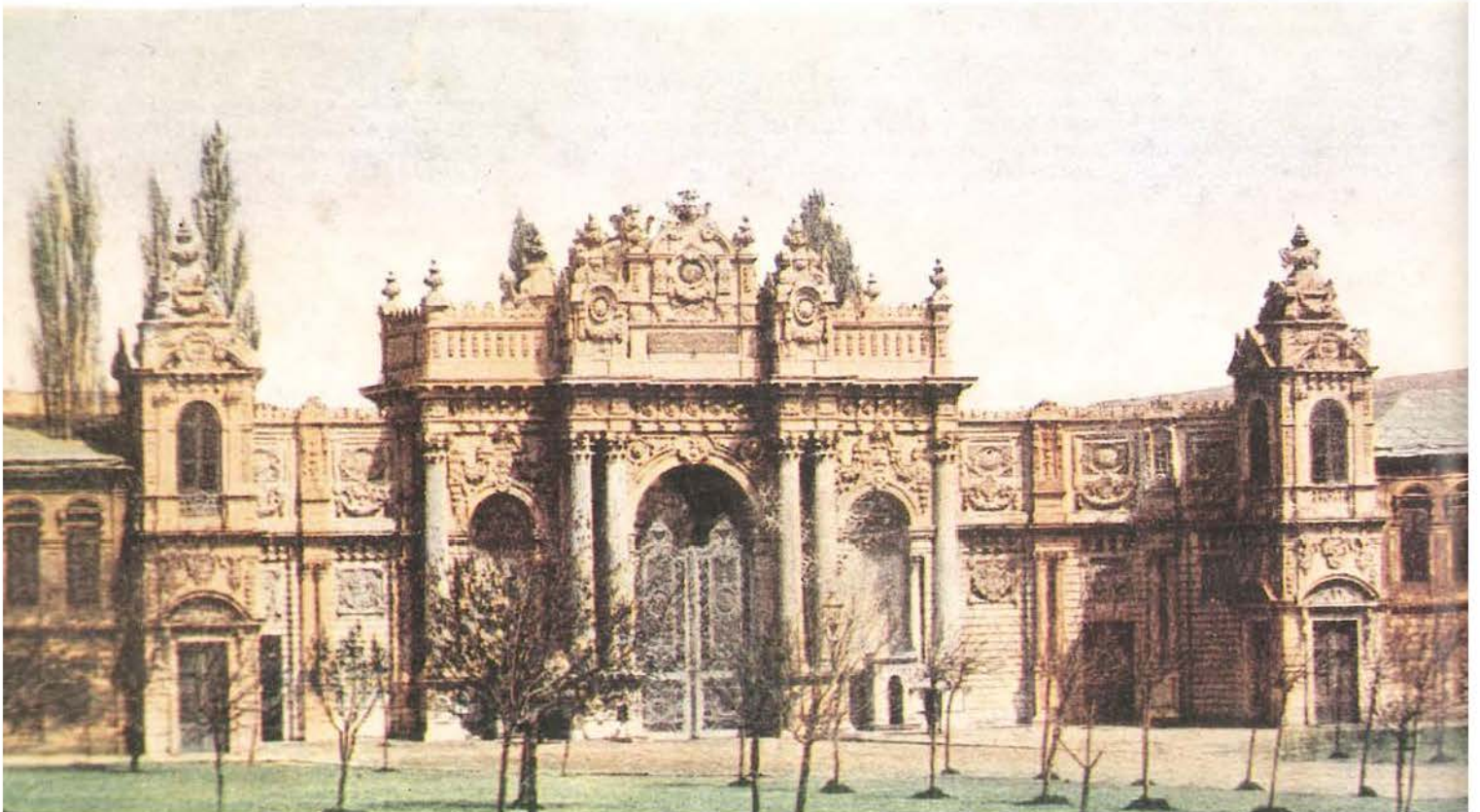
IV. Mehmet¹

FATİH KANUNNAMESİ'NE göre, 15. yüzyılda Osmanlı devlet yönetimi dört ana rükn² üstüne oturuyordu. Devletin tüm ağırlığını taşıyan bu ayaklardan birincisi, *Vükelâ* yani vezirlerdi. İkinci ayak *kazaskerler*dir (ordu)ki, Rumeli ve Anadolu olmak üzere ikiye ayrılırlar. Üçüncü ayak ise *defterdarlar*dır. Bunlardan başka dördüncü ayak da *nişancılar*dır. Padişah fermanlarını tuğralayan bir anlamda padişahın danışmanlarıdır³.

İstanbul'un fethi ve büyük çapta Avrupa ve Asya'da gerçekleştirilen fetihler Osmanlı Devleti'nin hızla büyümesi, devlet örgütlerinin de yeni baştan geliştirilmesine neden olmuştur. Fatih Kanunnamesi'nde, yönetim

ayakları ayrıntılarıyla biçimlendirilmektedir. Devletin hazinesinden sorumlu olan defterdarın görev ve yetkileri, hatta bayram törenlerinde nerede duracağı bile saptanmıştır⁴.

Topkapı Sarayı'ndan sonra 19. yüzyıl ortalarından başlayarak, Osmanlı İmparatorluğu'nun yönetim odağı olan Dolmabahçe Sarayı'ndaki, Hazine-i Hassa Dairesi, aslında Topkapı Sarayı içinde yer alan, hazine birimlerinin bir uzantısıdır. Bu nedenle Topkapı Sarayı'ndaki hazine birimlerini de tanımadan önce, erken Osmanlı dönemlerinden başlayarak, kısa geçişlerle irdelemekte yarar görülmektedir.





Dolmabahçe Sarayı'nın "Hazine Kapı" diye anılan Saat Kulesi yönündeki büyük kapısı. Eski bir kartpostaldan alınan bu resimde, sağ tarafta Hazine-i Hassa Dairesi'nin bir bölümü görülmektedir (solda). Dolmabahçe Sarayı koleksiyonunda bulunan ve İstabl-ı Âmire yanmadan önce yapılmış imzasız bu yağlıboya resimde, Hazine Kapı'nın deniz tarafındaki Hazine-i Hassa Dairesi'nin üst katı ve çatısı görülmektedir (üstte).

Devletin kurucusu sayılan Osman Bey (1299-1324) öldüğünde, geriye sadece bir kaşık, bir tuzluk (ya da tozluk), bir işlemeli kaftan, yeni bir sarık, birkaç ipekli sancak, çok iyi atlar ve sürüler bıraktı. Altın ve gümüş açısından hazinesi oldukça yoksuldu.

Oğlu Orhan Bey (1324-1362) Bursa'yı kuşattı. Bizanslı komutan 30.000 altın karşılığında, halkın malları ile birlikte şehirden çıkmalarına izin verdi. Bu 30.000 düka altın, Hristiyan hükümdarlarının hemen 300 yıl her barış isteyişlerinde *kurtuluş akçesi* bedeli oldu⁵.

Sultan I. Murat (1362-1389) Edirne'yi fethederek Avrupa'ya yöneldi. Balkanlar'da büyük çapta fetihlerden sonra Macaristan kapılarına dayanıldı. Bulgar Kralı hazineleri ile birlikte esir alındı. Balkanlar'da bir kalenin zaptından sonra, savaş ganimetlerinden bir altın taşı külâhının altına gizleyen bir neferi, huzuruna getiren I. Murat, beşte biri devlet hazinesine ait olan bir savaş ganimetini sakladığı için ayıpladı⁶.

Bu arada şehzade düğünlerinden gelen armağanların da Osmanlı Devlet Hazinesi'nde önemli bir yeri vardır. I. Murat'ın şehzadelerinden Beyazıt'ın düğününde, Aydın, Menteşe, Kastamonu, Karaman beylerinin ve Suriye ve Mısır sultanlarının elçileri de hazır bulunmuşlardı. Geleneğe göre, Arap atlarından, İskenderiye kumaşlarından değerli armağanlar getirmişlerdi⁷.

Bu düğünde, Evrenos Bey'in sunduğu armağanlar oldukça ilginçtir. Yüz esir armağanları taşımıştır. On esirin ellerinde düka altınlarıyla dolu altın tabakları, diğer on esir de gümüş paralarla dolu, gümüş tabakları hükümdara sunmuşlardır. Diğer seksen esirin ellerinde ise, altın ve gümüşten on leğen, mineli bardak ve değerli taşlarla süslü (murassa) şişe ve kadehler vardı. Mısır Sultanı, tantanalı bir elçilikle dostluğunu ve ağır baha armağanlarla yakınlığını I. Murat'a gösterdi⁸.

Yıldırım Beyazıt (1389-1402) döneminde, Niğbolu Meydan Savaşı sonucunda, Macaristan, Fransa ve Kıbrıs Kralları, esirlerini kurtarmak için, Padişah'a çok değerli armağanlarla birlikte 200.000 düka göndermişlerdir. Ayrıca Macaristan, her yıl için 10.000 düka vergi ödemeyi kabullenmiştir.

15. yüzyıl başlarında, Ankara Savaşı ile Timur orduları Anadolu'yu zaptederek Osmanlı Devlet Hazinesi'ni de ele geçirmişlerdir. Timur'un iki betikçisi (memuru) bu hazineyi defter ederek götürmüştür.

Çelebi Sultan Mehmet (1413-1421), dokuz yıl gibi kısa bir süre içinde güçlü bir ordu ve hazinesini kurarak devleti yeniden ayağa kaldırmıştır. İlk olarak, Anadolu ve Suriye yoluyla, Mekke ve Medine'ye giden hacılarla bu iki şehrin fukarasına dağıtılmak üzere altın olarak bir miktar para gönderir. Bu gelenek *sürre* adıyla her Osmanlı padişahı döneminde her yıl belirli günde tekrarlanmıştır⁹.



Dolmabahçe Sarayı Hazine-i Hassa Dairesi

Sultan II. Murat (1421-1444, 1446-1451) döneminde, artık eskiden olduğu gibi Avrupa içlerine seferler başlamakta ve Fetret Devri'nden yararlanan devletler yeniden vergiye bağlanmaktadırlar.

Böylece, İstanbul'u fethetmek üzere yola çıkan Fatih Sultan Mehmet, (1451-1481), babası Sultan Murat'tan oldukça yüklü bir hazine devralmıştır. Fetih sonrasında ise, ataları tarafından başlatılan geleneğe uyarak İslam ülkelerine fetihnamelerle bu mutlu olayı duyurmuştur. Gelen kutlama mektuplarıyla birlikte baha biçilemez armağanlar ise başlıbaşına bir hazine demektir¹⁰.

En ilgi çekici olanı da İran Şahı Cihan Mirza'dan gelenidir. Şah, fetih olayını kutladıktan sonra Fatih'e şöyle seslenmektedir:

Cihan süsleyen padişahlar padişahı

Devleti cihan olan sultan

Kerim, murad veren ve murad süren devletli

İyi yüzlü, iyi fikirli, iyi adlı, iyi talihli

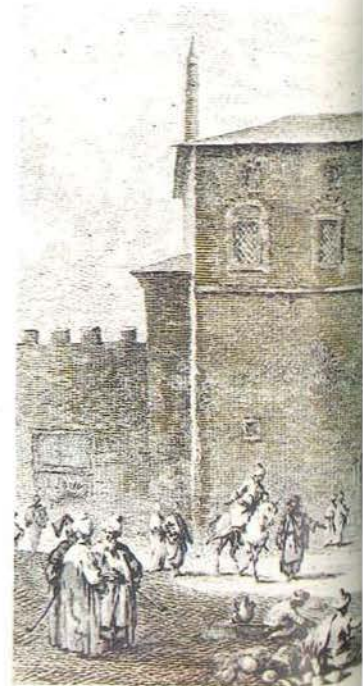
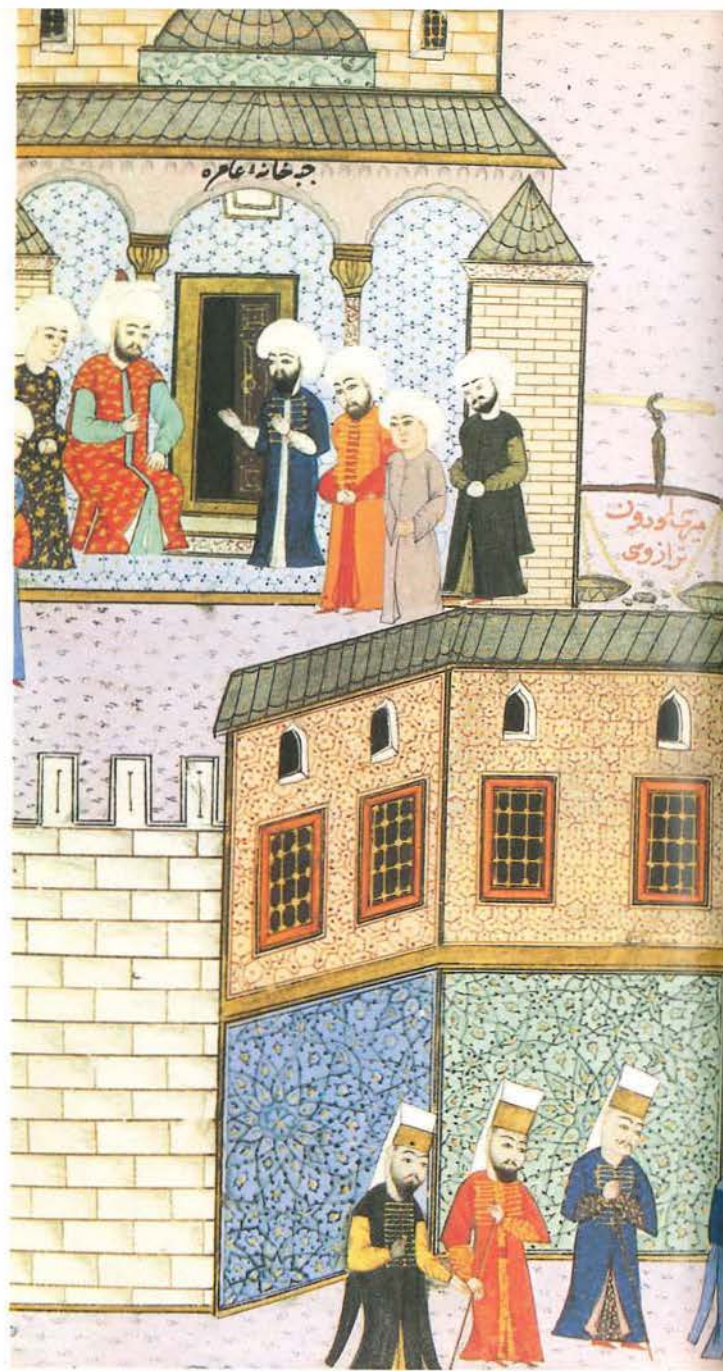
*Genç bahıtlı, cömert, genç ömürlü ve genç devletli*¹¹.

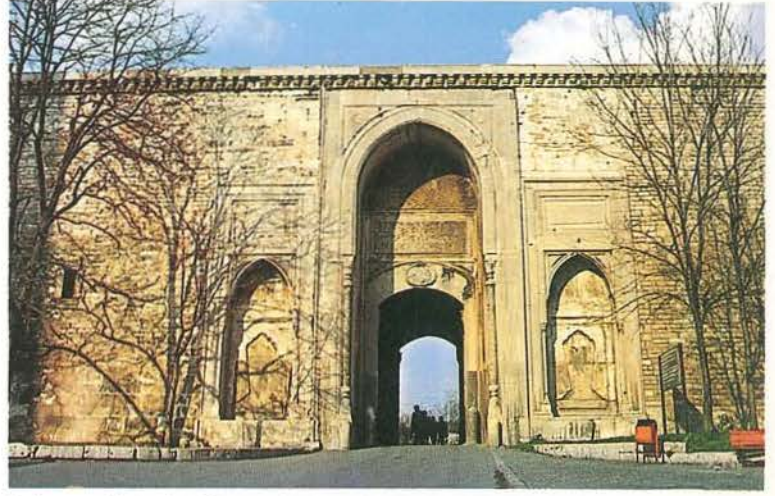
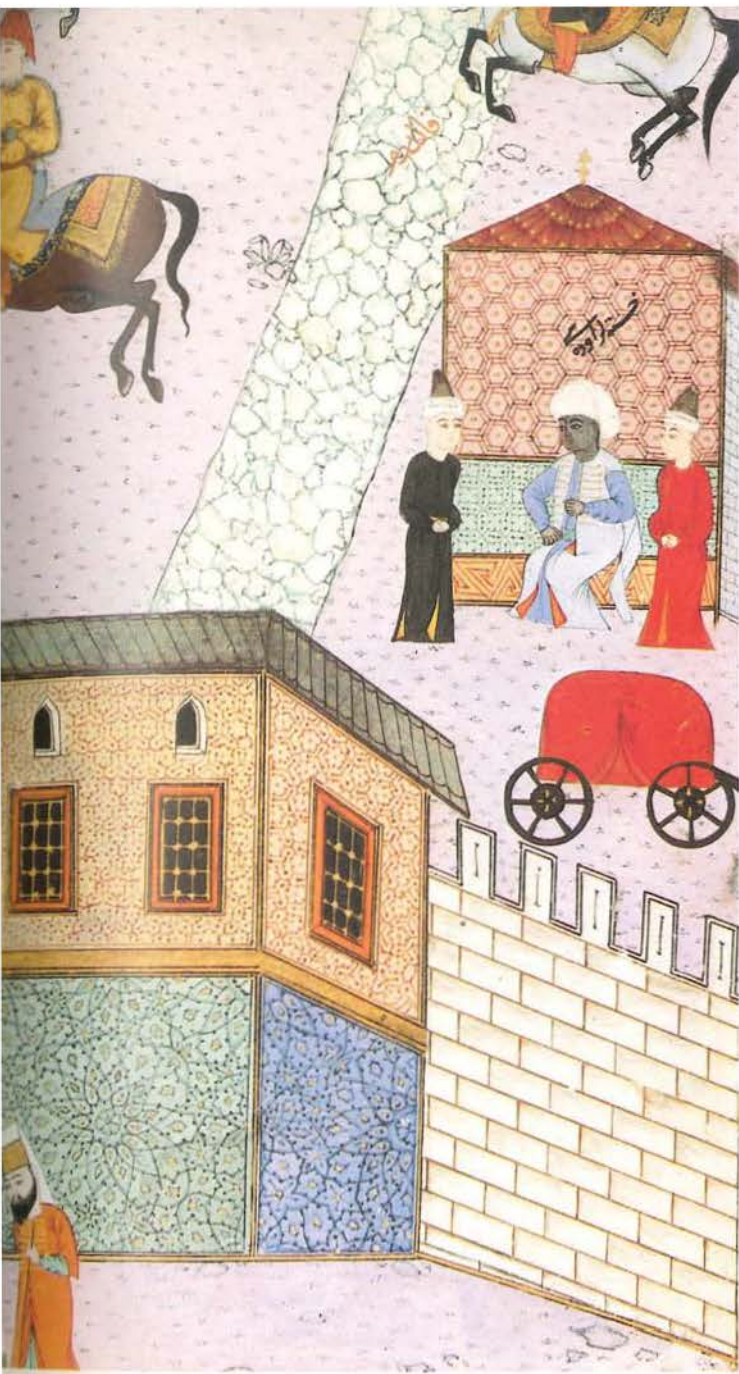
Bu mektupla birlikte gelen armağanlar ise bir hayli ağırdır: İki katar deve yükü miktarında çadır, otağ, sade altın dokumalı ipekli halı, seccade, vb.

Fatih Sultan Mehmet döneminde bu büyük fetihden başka Avrupa ve doğuda yapılan fetihlerle Osmanlı Devleti'nin sınırları yaklaşık üç katına ulaştı. Yıllık 50.000 düka vergi ödemek koşuluyla Kastamonu ve çevresi sancak olarak ele geçti.

Bu fetihlerin sonunda yeniden İstanbul'a dönen Fatih, şehrin onarımını ferman buyurmuştur. Önce Beyazıt'taki Eski Saray, daha sonra Topkapı Sarayı yaptırılmıştır. Saray-ı Atik-i Âmire (Eski Saray) ve Saray-ı Cedid-i Âmire (Topkapı Sarayı) adlarındaki bu iki sarayda da hazine daireleri o dönemde yoktu. Osmanlı hazineleri 1458 yılında inşası tamamlanan Yedikule Hisarı'nda idi. Kulelerinden birinde gelen çok değerli armağanlar saklanırken diğer bir kulede de nakit altın ve gümüş sikkeler bulunuyordu¹².

Osmanlı hazine örgütünün, Fatih döneminde, *kanunna-*





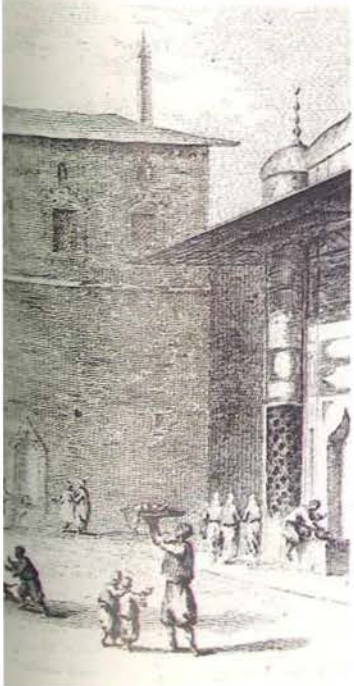
Sadrazam Köprülü Mehmet Paşa'nın hazineyi Topkapı Sarayı'nın içinden çıkartarak Bâb-ı Hümayun'un üstündeki köşkte yönettiği belgelerden anlaşılmaktadır. Nakkaş Osman'ın Hünernâme'deki bir minyatürü (solda üstte), Choiseul Gouffier'in Voyage Pittoresque de la Grèce adlı kitabından bir gravür (solda, altta), Bâb-ı Hümayun ve üstündeki köşk görülmektedir. Bugün bu köşk ne yazık ki yıkılmış bulunmaktadır (üstte).

me hükümlerine de dayandırılarak, yeniden düzenlenmesine karşın, Yedikule'den ne Eski Saray'a, ne de Topkapı Sarayı'na taşındığına dair kaynaklarda henüz bir ize rastlanmamıştır. Topkapı Sarayı'nda hazine bölümlerinin kuruluşu, Yavuz Sultan Selim (1512-1520) döneminde olsa gerektir. Zira Yavuz İran Seferi'nden oldukça yüklü ganimetlerle dönmüştür. Ayrıca Mısır Seferi'nden de halifelik simgeleri olan kutsal emanetleri getirmiştir. Osmanlı hazinesini tıka basa dolduran Yavuz Sultan Selim'in hazine için ünlü bir buyruğu da vardır: *"Her kim ki benim altınla doldurduğum hazinemi mangırla doldurursa, hazine artık anın mühriyle mühürlensin."* Bu buyruğa, sonraki padişahlar da uyarak, Topkapı Sarayı'ndaki Hazine-i Hümayun ve Kubbealtı (Divan) yanındaki İç Hazine uzun süre, içi *mangırla* (bakır para) dolu olduğunda da Yavuz'un mühriyle kapatılmıştır¹³.

Kanuni Sultan Süleyman (1520-1566) döneminde artık Osmanlı İmparatorluk Hazinesi doruk noktadadır. İmparatorluğun dört bir yanından gelen vergiler, elçi armağanları, eyalet hazineleri düzenli olarak su gibi akmaktadır. II. Selim (1566-1574), III. Murat (1574-1594) dönemlerinde de bu zenginlik yine doruktadır. Ne var ki III. Murat dönemi sonlarına doğru, İmparatorluk Hazinesi'nin çok büyük sıkıntıya düştüğü gözlenmektedir.

Tahtı devralan oğlu III. Mehmet'in (1594-1617), sadrazamına *"Hazinemiz olmadığından aklımız başımızda da değıldür"* dediğini kaynaklar vurgular¹⁴.

İmparatorluk Hazinesi'nin, sıfırlanması, ulufelerini alamayan askerin isyanları, eyaletlerde başkaldırmalar artık iniş çizgisinde seyreden bir devlet düzenini sergilemektedir. İşte 17. yüzyıl padişahları, birbiri ardından bu tehlikeli gidişi durdurmaya çalışmaktadır. Osmanlı İmparatorluk tarihinin en buhranlı dönemleri yaşanmaktadır. Yüzyıl ortasında Kösem Sultan olayı noktalanır. Çocuk Padişah IV. Mehmet (1648-1687) tahta çıktığında yedi yaşındadır. Oysa, ünlü Köprülü Mehmet Paşa sadrazamdır. Ve ihtiyar deneyimli başvezir, devleti kurtarmak için önce hazinenin düzenini sağlamlaştırmakla işe koyulur. Bugün Topkapı Sarayı Arşivi'nde



bulunan yaklaşık elli civarındaki hazine defteri içinde en derli toplu olanları, IV. Mehmet dönemine ait olanlardır. Ondan önceki dönemleri yansıtan hazine defterleri üçer, beşer sayfalık formlar halindedir, ayrıntılı bilgiler içermezler. Bu, IV. Mehmet döneminden başlayarak günümüze ulaşan defterlerin ayrıntılı biçimde irdelenmesi, Osmanlı İmparatorluk Hazinesi hakkında bir hayli fikir vermiştir¹⁵.

İmparatorluğun 18. yüzyılı da pek parlak değildir. Daha 1720'lerde başlayan Batı'ya açılış, matbaanın kurulması, aslında bir kültür atılımı olarak yorumlanması gereken Lâle Devri bile geçmişini artık geri getirmeyecektir.

Ne var ki, tarihin itici gücüyle olsa gerek, yine de Osmanlı İmparatorluğu dimdik ayakta. 19. yüzyıl ortalarında anıtsal bir Saray yaptırılmaktadır: Dolmabahçe Sarayı. Mimari üslubu açısından her ne kadar Batı etkileri taşısa bile aslında bu Saray, plan düzeni ve mekân dizeleri göz önüne alındığında, Topkapı Sarayı'nın bir bütün halinde yeniden inşa edilmiş bir benzedir.

Ayrıntılar bir yana itilirse Topkapı Sarayı'nda da iki hazine vardır; Dolmabahçe Sarayı'nda da. Topkapı Sarayı'nda asıl hazine işlevinde olan birinci Hazine-i Hümayun'dur. İkincisi ise Kubbe altı yanında yer alan İç Hazine'dir.

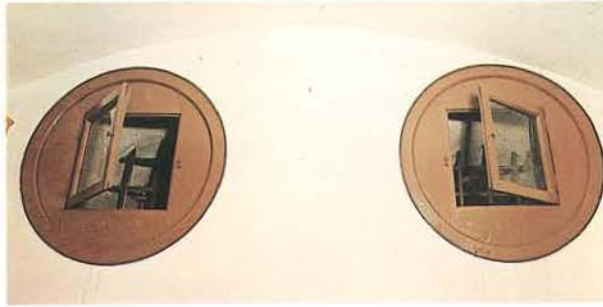
Hazine-i Hümayun padişahların özel hazineleriydi. Osmanlı töreleri gereği ölen padişahın her türlü eşyası boğçalanarak buradaki sandıklarda korunurdu. Ayrıca gelen armağanlar da yine burada saklanırdı. İç hazine ise Sadrazam'ın denetiminde nakit hazinesiydi. Sadrazam'da bulunan Padişah'ın mühürüyle açılır ve kapatılırdı¹⁶.

Abdülmecit (1839-1861) dönemine gelinceye kadar bu hazine düzeni aynen sürdürüldü. Dolmabahçe Sarayı'nda bu düzenin bir hayli değiştiği görülmektedir. Sadrazam eskiden olduğu gibi padişahın gölgesi değildir. Hayatı padişahın iki dudağı arasında da değildir. Böyle olunca, Gülhane Hattı-Hümayunu (1839) ve hemen arkasından gelen Islahat Fermanı'yla, zaten padişah ve devlet düzeni yeniden kurulmaktadır. Topkapı Sarayı'daki ana iki hazine, bu dönemde üç ana hazine durumuna gelmektedir. Bu üç hazineden biri Hazine-i Âmiye adıyla, Topkapı Sarayı girişinde Bab-ı Hümayun'un hemen

yanında ve Darphane-i Âmiye karşısında yer almaktadır. Diğer iki hazinenin Dolmabahçe Sarayı'nda kurulduğu gözlenmektedir.

Bunlardan birincisi, Hazine-i Hassa'dır. İkincisi ise yine Dolmabahçe Sarayı Harem bahçesindeki İç Hazine'dir. Hazine-i Hassa, Saray'ın saltanat kapılarından birinin (Saat Kulesi tarafındaki) hemen yanında yer alır.

İki katlı ve sade yapı durumunda olan Hazine-i Hassa Dairesi'nin işlevi, padişah, Hanedan-ı Âli Osman'ın tümü anlamına gelen eski padişahların kadınları, çocukları ile saray görevlilerinin her türlü giderlerini karşılamak idi.



Dolmabahçe Sarayı Hazine-i Hassa binasındaki odalardan birinin yalnızca havalandırma işlevi gören iki küçük dairevi penceresi vardır (üstte ve ortada). Buradaki odaların kapıları demirden ve kasa kapakları biçimindedir.

II. Mahmut (1808-1839) döneminde başlayan devletin yeniden örgütlenme çalışmaları sonucunda, Bab-ı Âli'nin yani Sadrazam'ın daha özgürce davranması sağlanmıştır. Ona bağlı olarak kurulan nezaretler ve bu nezaretlerin başında bulunan nazırlar artık padişahların mutlak etkilerini kısmen de olsa paylaşmaya başlamışlardır.

Aslında bu paylaşma IV. Mehmet dönemine dek geriye uzanmaktadır. Köprülü gibi bir sadrazamın maliye işlerini, Topkapı Sarayı'nın içinden çıkararak Bâb-ı Hümayun üstündeki köşkte yönettiği belgelerden anlaşılmaktadır. Örneğin, Beşiktaş'ta, bir yeni Saray yaptıran IV. Mehmet *esnaftan alınan eşyanın* bedellerini, *Hümayun'da akd-i meclis* eden Mimar İsmail Ağa, Şehremini ve katipler huzurunda ve Bâb-ı Hümayun üzerindeki vezneden karşılar¹⁷. Ne var ki bu Saray-ı Cedid'in Beşiktaş'ta *leb-i deryada* yapıldığını ve dolayısıyla Dolmabahçe Sarayı alanı içinde bugün ortadan yok olan Çinili Köşk olması çok güçlü bir olasılıktır.

Maliye ya da bir başka adıyla Hazine-i Hassa Nezaret'i binası ise, Topkapı Sarayı Bâb-ı

Hümayunu yanında ve Darphane Binası karşısındadır¹⁸. Darphane de bu Nezaret'e bağlıdır. Daha, 18. yüzyıl başında, Lâle Devri'yle gelen Batılılaşma çabaları giderek II. Mahmut döneminde meyvelerini vermeye başlamıştır. Artık Topkapı Sarayı'nda Kubbealtı'nda toplanan Divan ve vezirler yoktur. Divan olmayınca da hemen yanındaki İç Hazine de işlevini noktalamıştır. O dönemlerde, Kubbealtı'nda alınan kararlar gereği,

mühürü sadrazamda bulunan ve ancak padişahın emriyle açılan bu İç Hazine'den harcamalar yapılırdı.

Çok güvenilir bir kaynak, Bâb-ı Hümayun yanındaki Hazine-i Hassa Nezareti ihtiyar hazinesinin Bâb-ı Hümayun altındaki odalardan birinde bulunduğunu belirtmektedir: "Kapudan girilince sağ tarafta vaki arsa 1283 salinde muhterik olan Maliye Nezareti arsasıdır. Kapunun üzerinde bulunan ve vezne dairesi ittihaz olunan köşk harikten ikdam hadm edilmişti. Enderun-u Hümayun'da Maliye Dairesi'ni ve köşkü gösterir yağlıboya bir eski resim mevcuttur. Mar el beyan kapucu odaları meyanında nerediban ile inilen mahsen ihtiyat veznesi imiş. Nafiz Paşa'nın Maliye Nezareti esnasında hazinede medhar-ı nükudun tefalüne Bâb-ı Hümayun tahammül edemiyeceğine dair makam-ı sadarete bir inhası var imiş (nükud-u mevcude beşlik ve metelik idi). Bu arsanın yanından bir tarik çizme kapusundan yokuş aşağı cebehane meydana iner..."¹⁹

Böylece, H.1283/M.1866 tarihinde bu Hazine-i Hassa Nezareti binasının bir yangın sonucu ortadan kalktığı anlaşılmaktadır. Fakat Nafiz Paşa'nın, sadrazama bu binanın yetersiz olduğunu, metelik ve beşlik gibi madeni paraların saklanması için güçlük çektiğini yazdığı da belirtilmektedir.

Aynı kaynak, Darphane'yi anlatırken de şunları söylemektedir: "...gerek Saray-ı Âmir ve gerek Harem-i Hümayun için muktezai bilcümle evani-i sim ve zer (gümüş ve altın kap) ve mücevherat orada imal olunur ve bir çok esnaf ve binam kuyumcu ustaları istihdam kılınıyorlardı. Bu işlere mahsus dest-gâhlar el-yevm muattaldır. Mamuriyet olarak Ali Rıza Paşa ve Hasip Paşa zamanlarında, gayetle parlamıştı. Hazine-i Hassa Nezareti evail-i ahd Abdülhamid Han-ı Sanî'ye kadar burada iken 1294 sene-i maliyesinde Dolmabahçe'deki daireye nakil edilmiş ve burası (darphane) ve meskûkat dairesi olarak kalmıştır...

Bu satırlardan anlaşıldığına göre, Bâb-ı Hümayun yanındaki Hazine-i Hassa Nezareti binası yandıktan sonra bir müddet de Darphane binası içinde işlevini sürdürmüş, ve H.1294/M.1877 yılında Dolmabahçe Sarayı'ndaki yerine taşınmıştır²⁰. Yıldız Sarayı'nı yönetim merkezi olarak kullanan II.Abdülhamit (1876-1909) neden Hazine-i Hassa'yı Yıldız Sarayı'na değil de Dolmabahçe Sarayı'na taşıtmıştır; o da ayrı bir tartışma konusudur.



Hazine-i Hassa binasındaki odalardan birinde yerden yüksek bir set üstünde büyük para kasaları bulunmaktaydı. Bu kasalardan birkaçı halen büro hizmetlerinde kullanılmaktadır.

Dolmabahçe Sarayı'ndaki Hazine-i Hassa binasına girildiğinde sağ tarafta muhkem üç oda yer almaktadır. Dışa kapalı olan bu odaların birinde sadece iki küçük ve dairevi pencere havalandırma işlevindedir. Odaların kapıları demirden ve kasa kapakları biçimindedir. Ayrıca birinde yüksek bir set üstünde büyük para kasaları bulunmaktaydı. Bu kasalardan birkaçı halen büro hizmetlerinde kullanılmaktadır. Bu vezne odalarından başkaca alt ve üst katlarda, katiplerin, muhasebe görevlilerinin çalıştıkları kalem ve belki de Hazine-i Hassa Nezareti'nin yüksek düzeydeki makam odaları sıralanmaktaydı.

Hazine-i Hassa Dairesi'nin İmparatorluk düzeyinde yaygın gelirleri vardı. Bunlardan başlıcaları, bazı haslar, evkaf-ı selatin, Bazı mukataalar (mülk kiralari), Mısır İrsaliyesi, Darphane faizleri (Darphane hakkı ücretive kârı), caize ve dış ülkelerden, devlet ricalinden gelen armağanlar, müsadereler sonunda elde edilen muhalledat gelirleriydi.

Padişahların şahsi gelirleri arasında yer alan haslardan her biri senevi 100.000 akçeyi geçen vergiydi. Evkaf-ı selatin, padişah ve soyunun vakıflarından gelen gelirleriydi. Ne var ki, Osmanlı padişahları halife olduklarından mülk sahibi olmakla olmamak arasında bir yol izlemişlerdir. II. Abdülhamit bu geleneği terk ederek bir hayli mal mülk sahibi olmuştur²¹.

Mısır irsaliyesine gelince, Osmanlı İmparatorluğu eyaletlerinden en büyüğü olan Mısır her yıldızlı olarak irsaliye göndermekteydi. Başlı başına bir hazine demek olan bu irsaliye bazı kaynaklarda Mısır Hazinesi adıyla anılmaktadır. Hazine-i Hassa gelirlerinin en ilginç olanı ise caizedir. Hz. Peygamber, huzurunda bir methiye okuyan ka'ab İbn-i Zübeyr'e caize olmak

üzere bürdesini (hırka) ihsan etmişti. Bu münasebetle başlayan gelenek Osmanlı döneminde de sürdürülmüştür. Caize yalnız sadrazamlara ve büyük memurlara değil, padişahlara bile veriliyordu²².

Bu caizelerden anlaşılan, günümüzdeki telif hakları konusunun daha o dönemlerde çözümlendiğidir. Osmanlı padişahları arasında şair olanları, hatta şiirleri bir divan oluşturacak kadar çok olanları da vardır. Caizeler, padişahların diğer gelirleri yanında belki de çok simgeseldi. Ama ulemanın yazıp çizmeye özendirilmesi

açısından *caize* almakla padişah bu yolu açıyordu²³.

Bir başka gelir de *müsadereler*di. Topkapı Sarayı hazine defterlerinin sayfaları *Mirî'ye kabe* tabiriyle gözden düşen, azledilen devlet adamlarının mallarına el konulma geleneğinin örnekleriyle doludur²⁴. Topkapı Sarayı birinci ana giriş kapısı olan Bâb-ı Hümayun'a getirilen bu tür eşyalar, *fürûhtu* (satış) gerekli olanlar ayrıldıktan sonra Hazine-i Hümayun için bir kısmı seçilirdi. Bu *müsadere* geleneği Tanzimat'tan sonra kaldırılmışsa da zaman zaman bu yola başvurulmuştur.

Bu Hazine-i Hassa gelirlerinin Sultan Abdülmecit (1839-1861) Sultan Abdülaziz (1861-1876) dönemlerinde pek fazla olmadığı, hatta büyük sıkıntılarla karşılaştığı kaynaklardan anlaşılmaktadır. Oysa II. Abdülhamit döneminde *bu hazine devlet hazinesinden daha zengin bir hale gelmiştir*²⁵.

II. Abdülhamit, Tanzimat'la başlayan, giderek de gelişen padişah-Bâb-ı Âli dengesini kendi lehine değiştirirken devlet hazinelerini de tekeline almıştı. Bu devlet hazineleri bilindiği gibi, Hazine-i Hassa ve Bâb-ı Âli hazinesi demek olan Hazine-i Devlet'ti.

Sultan Mehmet Reşat (1909-1918) döneminde bu denge yeniden kurulmuş ve giderek Bâb-ı Âli lehine kaymıştır. II. Meşrutiyet yönetimi padişaha maaş bağlayacak kadar güçlüdür. Bu maaş ayda 1000 altındır. Bu 1000 altını Sultan Reşat'ın nerelere harcadığı ise, onun başkatibi olan Halit Ziya Uşaklıgil'in anılarında ayrıntılarıyla anlatılmaktadır. Bu, Sultan Reşat ve Vahdetin (1918-1922) dönemlerinde Hazine-i Hassa artık salt hanedana hizmet veren bir kurum durumundadır²⁶.

Dolmabahçe Sarayı içinde Hazine-i Hassa'dan ayrı olarak bir hazine daha vardı. Harem bahçesinde yaptırılan bu İç Hazine'nin hangi padişah döneminde inşa ettirildiğine dair henüz bir belge bulunamamıştır. Ne var ki, Abdülmecit, Dolmabahçe Sarayı'nı yönetim merkezi olarak kullanmaya başladığı tarihte henüz Hazine-i Hassa Topkapı Sarayı'nda dış avludadır. Sultan Abdülmecit, Sultan Abdülaziz, Sultan Reşat ve Vahdetin dönemlerinde, bu padişahlar Saray'ın Muayede Salonu'nda, Süfera Salonu'nda (elçi kabul salonu) yapılan törenlerde küçümsenmeyecek armağanlar alıyor ve veriyordu. Bu armağanları Topkapı Sarayı'ndaki Hazine-i Hümayun'a göndermek yerine Harem bahçesindeki İç Hazinesinde saklaması ayrıca başkaca kişisel çok değerli eşyalarını ve servetini yine burada koruması son derece akla yakındır. Kaldı ki Osmanlı saltanat törelerine göre padişahın her türlü eşyası, kaftanından parmağındaki yüzüğüne kadar, yaşadığı süre içinde yanında bulunmaktadı. Zaman zaman da Hazine-i Hümayun'dan cedlerinin eşyalarından seçip kullandığı da Topkapı Sarayı Arşivi hazine defterlerinde saptanmaktadır.

Ayrıca, bu İç Hazine'nin Saray içindeki yeri iyi seçilmiştir. Harem avlusu yasak yerdir. Sürekli koruma altındaki bir avlu olduğu, özellikle dışa karşı çok yüksek duvarlarla çevrili bulunmasından da anlaşılmaktadır.

Bu İç Hazine'nin bir bölümünde de çok değerli altın, gümüş ve mücevherli sofrta takımları, harem kadınlarının, kadınefendilerinin, Valide Sultan'ın ziynet eşyaları

nın korunduğu yine çok güçlü bir tezdur. Zira 1857 Temmuz'unda, *Fransız Sefiri, padişahın da katılacağı çadırlar bayramına davetliydi. Bu büyük eğlence, şehzadelerle, İmparatorluğun çeşitli yerlerinden gelen onbin erkek çocuğun sünneti münasebetiyle tertiplenmiş idi. Aslında bu düğünler kanun-u kadim gereği idi. Padişah çocukları ve geleceğin padişahının halktan gelen çocuklarla birlikte aynı törenlerde bir arada bulunmaları ilginçti*²⁷.

Dolmabahçe sırtlarına binlerce çadır kurulmuştu. Padişahın, şehzadelerin, vezirlerin, paşaların çadırları ise ayrı bir yere kurulmuştu. On iki gün süren eğlence boyunca sofralar her gelene açıktı.

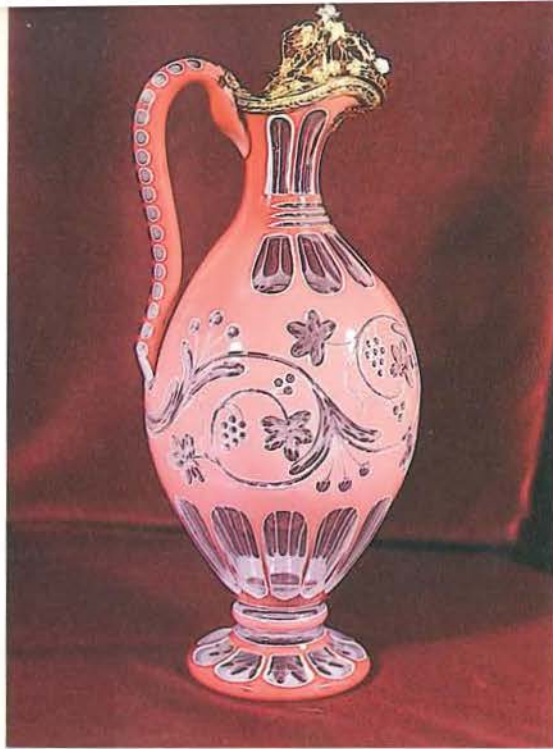
...*Sadrazam kahyası, emir gelmediği için gümüş ve porselen kıymetli yemek takımlarının çıkarılmasına izin vermiyordu...* Dolmabahçe Sarayı'nın, mabeyninde, kristal merdivenden Zülveçeyn yönüne çıkarken sol köşede bir oda kaynaklarda, *Gümüş Odası* adıyla geçmektedir. Zülveçeyn Salonu'nda yabancı konuklar için zaman zaman tören sofraları kurulduğu da bilinmektedir²⁸. Bu Gümüş Odası'nda saklanan gümüş sofrta takımlarının bu sofralarda kullanıldığı kuşkusuzdur. Saray'ın değerli taş süslemeli (murassa) sofrta takımları ise doğal olarak sıkça kullanılmadığından İç Hazine'de korunsun gerektir.

1909'da II. Abdülhamit tahttan indirilir. Yıldız Sarayı'ndaki müzenin sayımı yapılır²⁹. Daha şehzadeliğinde, Tarabya'daki sayfiye köşkünde, *kıymettar küçük bir silah müzesi vardı*³⁰. Yıldız Sarayı'nda *Hazine-i Hümayun'dan buraya celbedilerek yerleştirilmiş büyük kıymete haiz nadir eşya ve evaniden başkaca, kendisine yirmibeşinci cülusunda özellikle yabancı devlet elçilerince verilen çok değerli armağanlar bu müzede bulunmaktaydı*³¹.

Sayım sonunda deftere uygun olarak bu eşya Sultan Reşat'ın buyruğu gereği, Dolmabahçe Sarayı Hazine-i Hassa Dairesi'ne teslim edildi. Yıldız Sarayı yönetimi Hazine-i Hassa'yı bir hayli zenginleştirdi. Çiftlikler, madenler, çeşit çeşit akarlar alabildiğine bu gelirler arasındaydı³².

Sultan Reşat döneminde, *Hazine-i Hassa'ya denildi ki: Sen tahsisat-ı seniye'nin ahzine ve sarfına, bir de öteden beri saltanat makamına ait olan ve gelirlerinden istifade hakkı tahtta bulunanın emrine amade tutulmakla beraber esasına dokunmak hakkı kendisine verilmeyen Emlak-i Hakanî denilen varidat menbalarından başka Hakan-ı Sabık (II. Abdülhamit) devrinin sana verdiği servet...*³³. Belli ki bu satırlar Sultan Reşat tarafından verilen bir buyruğu yansıtmaktadır. Aynı buyruğun bir başka kısmında da şöyle denilmektedir: *Emlak-i Hakanî zümresine dahil ne varsa Hazine-i Hassa'ya bırakılarak onun haricinde kalacak ne varsa Maliye Nezareti'ne devredildi. Öyle ki Sultan Reşat tahta çıkınca Hazine-i Hassa, ma'ruf bir ifade ile tamtakır kuru bakır kalmış oldu. Yine de Hazine-i Hassa pek zengin kalmış oluyordu. Sultan Reşat'a verilen tahsisatla Emlak-i Hakanî varidatı birleşince onun saltanatı müddetince pek müreffeh ve pek muntazam bir saray hayatına kifayet etti*³⁴.

Aslında, bu görüşler belki Sultan Reşat tarafından ileri sürülmüş gibi kaynakta belirtiliyorsa da II. Meşrutiyet yönetimi ve İttihat Terakki'nin ağırlığı her halükarda sezilmektedir.



Sarayın sıkça kullanılmayan murassa sofrta takımları İç Hazine'de korunsu gerektir. Bunlardan Değerli Eşyalar Sergi Salonu'nda izlenebilecek Bohemya kristali aşurelik.

Çok sağlam *rüknler* (ayak) üzerine oturan Osmanlı yönetim odakları sürecinde, Topkapı Sarayı, Dolmabahçe, Yıldız ve tekrar Dolmabahçe saraylarındaki hazine eşyaları bu hazine görevlilerince işlevleri sonunda sürekli olarak yeniden teslim alınagelmıştır. Bundan dolayıdır ki, modern Türkiye Cumhuriyeti'ne miras kalabilmiştir.

Sevgili Cumhuriyetimiz'in kurucusu Büyük Atatürk'ün emriyle bu hazineler bugün müze işlevini başarıyla sürmektedirler.

Hazine-i Hassa Dairesi'ne, Yıldız Sarayı'ndan gelen değerli eşyalarla birlikte, Sultan Reşat'ın değerli eşyalarının da İç Hazine'de korumaya alındığı bir gerçektir. Kaldı ki Sultan Reşat ve Vahdettin'e hükümdarlık süreleri içinde dış ülkelerden ve içeriden gelen çok değerli eşyaların da bu İç Hazine'ye konulduğu, ve kullanmak gerektiğinde, örneğin muayede ya da elçi kabullerinde görkemli bir görüntü sergilemek açısından, buradan alınarak işlevleri bittiğinde tekrar teslim edildiği bir varsayımdan da ötededir. □

NOTLAR:

¹MEHMET HALİFE, "Tarih-i Gilmani", *Türk Tarihi Encümeni Mecmuası*, (Osmanlıca), İstanbul 1340, s. 38

²J.V.HAMMER, *Osmanlı Tarihi*, Osmanlıca'ya çeviren Mehmet Atâ, Bugünkü dile özetleyen Prof. Dr. Abdülkadir Karahan, İstanbul 1963, C.I, s. 188

³a.e., s. 187

⁴a.e., s. 189

⁵a.e., s. 6

⁶a.e., s. 18

⁷a.e., s. 19

⁸a.e., s. 19

⁹J.V. HAMMER, *Histoire De L'Empire Ottoman Depuis Son Origine Jusqu'à Nos Jours*, Paris 1835, C.II, s. 106-109

¹⁰FERİDUN BEY, "Münşeatü Selatin", İstanbul, 1275'ten yararlanarak hazırlayan Ahmeş Ateş, İ.Ü., Edebiyat Fak. Tarih Dergisi, C. IV, Sayı 7, Eylül 1952, s. 36

¹¹a.e., s. 36

¹²CENGİZ KÖSEOĞLU, *Hazine*, Yapı ve Kredi Kültür ve Sanat Hizmetlerinden, İstanbul 1980, s. 3

¹³CENGİZ KÖSEOĞLU, *Topkapı Sarayı Hazinesi*, Toppan Printed Co. Tokyo 1980, s. 32

¹⁴CENGİZ ORHONLU, *Telhiser. Osmanlı Tarihine Ait Belgeler*, İ.Ü. Ed. Fak. Yayınları, No. 1511

¹⁵Topkapı Sarayı Arşivi, *Hazine Defterleri*, No. 1-7 ve 12-25

¹⁶CENGİZ KÖSEOĞLU, *Hazine*, s. 3

¹⁷ABDURRAHMAN ŞEREF, *Tarihi Osmani Encümeni Mecmuası*,

C 1-6, I. Sene, s. 275

¹⁸a.e., s. 279-280

¹⁹a.e., s. 275

²⁰a.e., s. 280

²¹CENGİZ KÖSEOĞLU, "II. Abdülhamit'in Satılan Mücevherleri", *Tarih ve Toplum Dergisi*, Sayı, 29, Mayıs 1986, İstanbul, s. 32-33

²²ABDURRAHMAN ŞEREF, *Tarih Musahebeleri*, Ankara 1985, s.334; DR. AHMET TABAKOĞLU *Gerileme Dönemine Girerken Osmanlı Maliyesi*, İstanbul 1985, s.36

²³MEHMET ZEKİ PAKALIN, *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri Sözlüğü*, İstanbul 1971, C.I, s. 254

²⁴a.e. C.II, s.624 Topkapı Sarayı Arşivi *Hazine Defterleri*, No.12, 25; ENVER ZİYA KARAL, *Osmanlı Tarihi*, Ankara 1970, C.V, s. 152

²⁵ABDURRAHMAN ŞEREF, a.e. (Tar. Musa...) s. 334

²⁶HALİT ZİYA UŞAKLIĞİL, *Saray ve Ötesi*, Ankara 1941, C. III, s. 81

²⁷DURAND DE FONTMAGNE, *Kırım Harbi Sırasında İstanbul*, Tercüman 1001 Temel Eser, İstanbul 1977, s. 196

²⁸ZARİF ORGUN, derlenen bilgilerden

²⁹UŞAKLIĞİL, a.e. C.I, s. 158

³⁰OSMAN NURİ, *Abdülhamit-i Sani ve Devr-i Saltanatı, Hayat-ı Hususiyesi*, İstanbul 1327 (Osmanlıca), C. II, s. 407

³¹UŞAKLIĞİL, a.e., C.I, s. 149

³²a.e., s.180

³³a.e., s.181

³⁴a.e., s.181